

Recenzii

ge`ez în suedeză și a publicat lucrarea *Martirii din Nagran* despre persecuția creștinilor din Yemen din secolul al V-lea la inițiativa unui rege local evreu, care până atunci a fost complet necunoscută în Europa.

Pe scurt, volumul de față ne oferă o imagine inedită a creștinismului ortodox eritrean de la cumpăna dintre secolele al XIX-lea și al XX-lea, așa cum a fost văzut de misionarii suedezi.

În afară de capitolele prezentate mai sus, volumul cuprinde un prim capitol intitulat "Misiune" (p. 18-31) care explică cum anume a luat naștere acest volum. O "Privire retrospectivă" (p. 32-47) prezintă situația la nivelul anului 2001 a Bisericii Evenghelice Eritreene. Celelalte capitole (volumul are în total douzeci și două) ne oferă o imagine detaliată a misiunii suedeze lutherane în Eritrea, succesele și eșecurile acesteia, concurența primită din partea catolicilor și a anglicanilor, conflictele cu puterile coloniale, mai ales cu italienii, contribuția la emanciparea culturală și intelectuală a convertiților, formarea lor teologică în școlile fondate etc.

Este un volum care prezintă un evident interes pentru oricine este interesat de creștinismul african și de istoria misiunilor.

Pr. Conf. Dr. Habil. Daniel BUDA, Sibiu / Geneva

Maxim Vasilević and Andrej Jeftić (editori), *Synodality: A Forgotten and Misapprehended Vision. Reflections on the Holy and Great Council of 2016*, Sebastian Press, 2017, 135 pp, ISBN 978-1-936773-35-0

Acest volum cu titlul provocator și (în manieră tipic americană) comercial, *Sinodalitatea: O viziune uitată și greșit înțeleasă. Reflecții asupra Sfântului și Marelui Sinod din 2016* este a doua inițiativă livreasă (după volumul- jurnal, *Diary of the Council. Reflections from the Holy and Great Council at the Orthodox Academy in Crete, June 17-26, 2016, Los Angeles, 2016*; vezi recenzia mea pe marginea acestuia publicată în *Revista Teologică*, anul XXVIII, 99, nr. 2, apr.-iun. 2017, p. 308-309) a episcopului sârb Maxim de America de Vest la care s-a asociat și mai tânărul teolog laic, activ la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Belgrad, Serbia, Andrej Jeftić.

Cuvântul înainte (p. 7-12) este semnat doar de unul dintre editori, anume A. Jeftić și cuprinde câteva reflecții personale pe marginea conciliarității precum și câteva precizări despre volum: o parte din contribuțiile publicate au prezentate în cadrul unui simpozion despre Sinodul din Creta ținut la Universitatea Loyola Marzmount din Los Angeles, iar altele au fost prezentate la un colocviu ținut la Facultatea de Teologie și Științe Religioase a Universității Laval, Montreal, Canada. În sfârșit, alte contribuții au fost scrise special pentru acest volum (cea a lui Evagelos Sotiropoulos). În sfârșit, alte două contribuții, cea a Mitropolitului Amfilohie și un interviu cu Mitropolitul Kallistos Ware au fost republicate în acest volum.

Părintele John Behr a contribuit cu un studiu intitulat *Sfântul și Marele Conciliu 2016* (p. 13-22) care cuprinde câteva informații și reflecții generale despre Sinodul din Creta. Evagelos Sotiropoulos a scris despre *Adunarea în Conciliu: Sinodalitatea din Creta* (p. 23-39). Câteva afirmații (vezi p. 37-38) mi se par a fi greu de acceptat pentru cineva

care nu este ortodox grec. De exemplu, afirmația că viziunea Patriarhiei Ecumenice ar fi unică în comparație cu cea a celorlalte Biserici Ortodoxe, anume ar fi ”ecumenică” (cu sensul de universală), în vreme ce toate celelalte Biserici ar avea doar un caracter național. Prin urmare, concluzia este că ”doar Constantinopolul are o perspectivă globală, o platformă și o poziție fără egal de a apăra și promova Ortodoxia.” Este apoi citat Demetrios Constantelos pentru a susține ”primatul și privilegiile Constantinopolului”: ”Este important să avem în vedere că Biserica universală adunată într-unul dintre cele mai importante sinoade ecumenice a fost cea care i-a conferit Patriarhului de Constantinopol primat și privilegii – și nu legea imperială.” Acest studiu se încheie cu propunerea ca în 2025, când se vor sărbători 1700 de ani de la primul sinod de la Niceea, 325, ”Biserica să se adune din nou în Conciliu pentru a face din nou istorie” (p. 39).

Mitropolitul de Montenegro Amfilohije Radović a contribuit cu un studiu cu titlul *Sfântul și Marele Sinod din 2016 și Responsabilitatea Apostolică pentru Ortodoxia Universală* (p. 41-53) deja publicat în limba sârbă ca și cuvânt înainte la un volum care cuprinde deciziile luate în Creta. Prin urmare, studiul acesta are un caracter propedeutic, axat mai ales pe contribuția Bisericii Ortodoxe Sârbe la procesul preconiliar, precum și reflecții asupra caracterului Sinodului din Creta. Mitropolitul Chrysostomos Savvatos (de Messina, Grecia) discută în contribuția sa *Pozițiile ”Pentru” și ”Contra” (Înainte și După) Sfântului și Marelui Sinod al Bisericii Ortodoxe* (p. 55-68). Avem de-a face cu un studiu fără note bibliografice, dar important pentru subiectul de actualitate abordat. Nicholas Denysenko a scris un studiu intitulat *Sinodalitatea și ritualul (în eng. The Rite) hirotonirii unui episcop*, p. 69-80. Acest studiu are doar indirect de-a face cu Sinodul din Creta. Se potrivește însă destul de bine în conținutul acestui volum, întrucât se ocupă de temele sinodalității și episcopatului.

Cyril Hovorun a propus un studiu cu titlul *Conciliaritate și Sfântul și Marele Conciliu*, p. 81-98. Oferă o prezentare etimologică și istorică a termenului, respectiv a tipurilor de sinoade. Personal mi se pare problematic a numi sinodul ”o instituție democratică”, fie și în opoziție cu ”era monarhică” a Imperiului Roman în care s-a dezvoltat (p. 84). Așa cum ne-a obișnuit, C. Hovorun face și în acest studiu afirmații pertinente și îndrăznețe despre sinodalitate în general și despre Sinodul din Creta. Iată câteva dintre ele: Sinodul din Creta a fost gândit să fie unul panortodox și a fost convocat ”de dragul conciliarității” (p. 95). Lipsa a patru Biserici Ortodoxe din paisprezece (sau cincisprezece ”așa cum ar argumenta unii (sic!; ne întrebăm care este această a cincisprezecea Biserică Ortodoxă în opinia lui Hovorun?) ”a rănit încrederea conciliară a întregii comuniuni ortodoxe” (p. 95); majoritatea credincioșilor ortodocși nu au fost reprezentați în Creta (p. 96); faptul că nu fiecare episcop, ci doar delegațiile Bisericilor Ortodoxe prezente au avut dreptul de vot, a făcut ca sinodul panortodox să arate ”mai mult ca o adunare generală a Națiunilor Unite decât ca un sinod normal al Bisericii” (p. 96).

Episcopul Maxim Vasilević a contribuit cu studiul intitulat *Sinodalitatea: O Viziune interpretată greșit* (p. 99-124). Autorul anunță că dorește să prezinte o atitudine ”mai realistă și mai nuanțată” a modului în care au avut loc sinoadele și a rolului jucat în ele de episcopat” (p. 99). Iată câteva dintre concluziile studiului său: numărul participanților la un sinod nu a fost niciodată decisiv pentru semnificația și receptarea unui sinod ecumenic; principiul un vot – un episcop nu a fost unul absolut; semnăturile episcopilor pe acte au

Recenzii

avut mai mult o valoare simbolică; votul în cadrul unui sinod a fost în principiu determinat de poziția liderului delegației; nesemnarea unei decizii conciliare de către un episcop anume nu a afectat rezultatul final al sinodului.

Interviul cu Mitropolitul K. Ware, realizat de Michael R. Heinlein pentru un site, cuprinde impresiile interviuatului despre Sinodul din Creta. Cele mai importante afirmații ale mitropolitului Kallistos, în opinia mea, sunt: când a auzit că patru Biserici Ortodoxe nu vor participa la sinod, a fost de părere că acesta ar trebui amânat, dar acum crede totuși că decizia Patriarhului Ecumenic de a ține totuși sinodul a fost una corectă (p. 126); la întrebarea dacă Sinodul ar fi putut avea parte de un proces mai lung, Mitropolitul a răspuns: ”Ar fi putut fi. Dar ei ar fi presat pentru o întâlnire peste trei ani, sau așa ceva. Și probabil că Biserica României va juca un rol important aici. Biserica României nu ia poziție partinică față de orice conflict între Constantinopol și Moscova. Iar Biserica României, trebuie amintit acest lucru, este, după Rusia, cea mai mare Biserică Ortodoxă. Într-adevăr, dacă lăsăm de-o parte Ucraina, Biserica României este mai mare decât însăși Patriarhia Moscovei din Rusia. Și astfel românii ar putea foarte posibil să joace un rol mediator important ... ei chiar au sugerat ca viitorul Sfânt și Mare Sinod ar trebui să se țină în România. Este important să avem o astfel de invitație pentru că sinoadele de acest fel sunt foarte scumpe ... Dar Biserica României ar fi capabilă să suporte costurile de a avea grijă de trei sute și cincizeci de episcopi flămânzi vreme de unsprezece zile!” (p. 130).

În orice caz volumul acesta merită citit și analizat de către orice teolog ortodox pentru că se ocupă de o chestiune de o asemenea actualitate precum Sinodul din Creta și despre solidaritate în general. Opiniile formulate sunt diverse și uneori contrare, fapt firesc pentru un volum colectiv care se ocupă de o chestiune asupra căreia toți ortodocșii sunt chemați să reflecteze.

Pr. Conf. Dr. Habil. Daniel BUDA, Sibiu/Geneva

Pr. Constantin NECULA, Pr. Eugen RĂCHITEANU, *Chipul Slavei Tale Celei Negrăite. Scurte cateheze estetice, Edizioni Citta di Vita, Firenze, 2018, 264 pg.*

Ne aflăm dinaintea celei dintâi cărți de cateheze estetice, cu un adânc substrat de dialog uman și intercreștin- evit voit cuvântul ecumenic, care irită mult în ultima vreme, în care s-au angajat doi oameni, preoți creștini, colegi în una dintre cele mai cunoscute redacții de revistă teologică din lumea franciscană, *Citta di Vita* de la Florența, chipul public al unei familii duhovnicești și artistice, istorice a Bisericii Catolice, Basilica *Santa Croce* din Florența. Volumul este gândit exact ca un jurnal de dialog. În *Introducere în povestea unei cărți...* cei doi consemnează: „Cele ce veți citi sunt rândurile unui dialog, nemarcat ca atare dar intuibil, între prieteni, despre *Icoană și Artă Sacră*. Între un specialist, Părintele Eugen Răchiteanu, un franciscan român, azi director ale Revistei și Editurii *Città di Vita* din Firenze (Italia) dar și un bun cunoscător al tradiției iconografice Răsăritene și un preot ortodox, Pr. Constantin Necula, universitar și misionar deopotrivă, specialist în domeniul catehetic și omiletic. De aceea cartea vă va părea, pe alocuri, inegală. Pentru că așa au gândit discursul lor legat de preocupările legate de icoană și artă